

STEFAN OCHOCIŃSKI

ZASADY FUNKCJONOWANIA BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH PO REORGANIZACJI Z ROKU 1975

UWAGI WSTĘPNE

Formy organizacyjne samopomocy finansowej, które przejęto i wznowiono w Polsce Ludowej, ukształtowano na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX w. i w pierwszej połowie XX w. pod wpływem kapitalistycznych stosunków produkcji niszczących jednostki ekonomicznie słabe, nieprzychylniej polityki państw zaborczych, rodzimych i obcych poczynań reformatorskich, urzeczywistnianych przez polski ruch stowarzyszeniowy i łączący cele ideowe z celami gospodarczymi oraz doświadczeń europejskiego ruchu spółdzielczego.

W 145-letnim rozwoju polskiej spółdzielczości kredytowej można wyodrębnić trzy okresy, rozdzielone dwiema kolejnymi wojnami światowymi, w których podlegały istotnym zmianom struktura organizacyjna oraz formy działalności spółdzielni, ze stosownym zróżnicowaniem ich roli w gospodarce narodowej. W tych okresach można wydzielić etapy rozwoju, rozgraniczone umownie pod względem zasadniczych zmian struktury organizacyjnej i miejsca spółdzielczości kredytowej w gospodarce narodowej. Podczas drugiej wojny światowej polska spółdzielczość kredytowa na ziemiach włączonych do Niemiec znajdowała się w stanie przymusowej likwidacji, a na terenie tzw. Generalnej Guberni działała pod nadzorem niemieckich władz okupacyjnych.

W rozwoju ruchu spółdzielczości kredytowej w Polsce Ludowej można wyodrębnić cztery etapy, obejmujące lata 1944-1949, 1950-1955, 1956 - 1975 i od 1 VII 1975 r.

W ramach postępującej koncentracji polskiego systemu bankowego w 1975 r. przekształcono również spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe na banki spółdzielcze o rozszerzonym zakresie działania i podporządkowanych nowo utworzonemu Bankowi Gospodarki Żywnościowej pod względem ideowo-organizacyjnym, rewizyjnym i finansowym. Zmiany organizacyjne z 1975 r. pogłębiły proces kształtowania w praktyce podwójnego charakteru banków spółdzielczych, jako spółdzielni kredy-

towych i terenowych ogniw organizacyjnych Banku Gospodarki Żywnościowej, osłabiając jednocześnie ich samodzielność i samopomoc finansową.

W pracy scharakteryzowano zmiany strukturalne z 1975 r. i funkcjonowanie zreorganizowanych banków spółdzielczych w świetle zasad gospodarczych wielkopolskiego systemu spółdzielczości kredytowej. Zarysowano także główne możliwości pełniejszego wykorzystania zasad wielkopolskiego systemu spółdzielczości kredytowej, najbardziej samodzielnego i dostosowanego do potrzeb różnych rodzajów prywatnej drobnej wytwórczości.

ZMIANY ORGANIZACYJNE BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH Z 1975 R.

W ramach zmian pogłębiających koncentrację polskiego systemu bankowego 1 VII 1975 r. podjęły działalność banki spółdzielcze¹, powstałe w drodze przekształcenia istniejących spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych, uprawnione do sprawowania pełnej obsługi bankowo-kredytowej indywidualnego rolnictwa, rzemiosła, handlu i usług. Podporządkowano je Bankowi Gospodarki Żywnościowej (1975 r.) w zakresie działalności pieniężno-kredytowej i funkcjonowania samorządu spółdzielczego². Nawiązano więc do koncepcji i roli pośrednich form przedsiębiorstw państwowo-spółdzielczych, przewidzianych ustawą z 21 V 1948 r.³

Bank Gospodarki Żywnościowej, oparty na przejętym aparacie i majątku zlikwidowanego Banku Rolnego i Centralnego Związku Spółdzielni Oszczędnościowych, obok własnej działalności spełnia także funkcje związku rewizyjnego i centrali bankowej w stosunku do zrzeszonych banków spółdzielczych, które ściśle zespolił z państwowym systemem bankowym, lecz osłabił stosowanie w praktyce zasad spółdzielczych. Prezes Banku między innymi wydaje oświadczenia o celowości założenia spółdzielni i reprezentuje je na zewnątrz, nadaje uprawnienia lustracyjne, reguluje działalność banków spółdzielczych za pomocą zarządzeń, instrukcji, limitów, wytycznych i kredytu refinansowego oraz sprawuje nad nią nadzór. Natomiast wybieralne nadrzędne organa samorządowe działają przy Banku w formie krajowego i wojewódzkich zjazdów dele-

¹ Statut wzorcowy banku spółdzielczego, zatwierdzony przez Ministra Finansów dnia 8 VII 1975 r.; Uchwała I Krajowego Zjazdu Delegatów Banków Spółdzielczych — Warszawa, 4 i 5 XI 1976 r. (nie publikowana).

² Ustawy z 12 VI 1975 r. i 26 II 1982 r. — prawo bankowe (Dz. U. 1975, nr 20, poz. 108 i 1981, nr 17, poz. 82 oraz 1982, nr 7, poz. 56); Uchwała Rady Ministrów z 27 VI 1975 r. w sprawie nadania statutu Bartkowi Gospodarki Żywnościowej (M. P. 1975, nr 23, poz. 144).

³ Ustawy z 21 V 1948 r. o Centralnym Związku Spółdzielczym i centralach spółdzielni, o centralach spółdzielczo-państwowych i o przedsiębiorstwach państwowo-spółdzielczych (Dz. U. 1948, nr 30, poz. 199, 200 i 201).

gatów banków spółdzielczych oraz ogólnokrajowej i wojewódzkich rad Banku, Organa samorządowe prowadzą samodzielnie szkolenie i instruktaż w zakresie działalności samorządowej i społeczno-wychowawczej, spełniają rolę doradczą oraz oceniają działalność banków spółdzielczych. Bank Gospodarki Żywnościowej decyduje, refinansuje i rewiduje działalność banków spółdzielczych, co narusza zasady prawidłowej kontroli i nadzoru.

Bank spółdzielczy stanowi formę lokalnego zbiorowego przedsiębiorstwa bankowego, wykonującego zadania zlecane przez Bank Gospodarki Żywnościowej, który bezpośrednio zarządza całokształtem spółdzielczej działalności bankowej (obejmującej indywidualnie gospodarujących rolników i rzemieślników, prywatny handel i usługi).

Do podstawowych zadań banków spółdzielczych, określanych przez Ministra Finansów, należy: udzielanie kredytów obrotowych i inwestycyjnych na wszystkie cele osobom prowadzącym indywidualne gospodarstwa rolne, pozarolniczą gospodarkę nie uspołecznioną i pozostałej ludności wiejskiej; gromadzenie oszczędności pieniężnych ludności; obsługa kasowo-rozliczeniowa instytucji prowadzących działalność gospodarczą w zakresie kontraktacji i skupu produkcji rolnej, zaopatrzenia wsi i świadczenia usług; obsługa kasowa budżetów gmin i objętych nimi jednostek i zakładów budżetowych. Dzięki tak szerokiemu zakresowi działania stały się one lokalnymi bankami prywatnego sektora gospodarczego, lecz utraciły samodzielność samorządu w zakresie gospodarki funduszami samopomocy finansowej.

ZAKRES PODSTAWOWYCH USŁUG ŚWIADCZONYCH PRZEZ BANKI SPÓLDZIELCZE

Ministerstwo Finansów i bezpośrednio Bank Gospodarki Żywnościowej sukcesywnie przekazały rozszerzone zadania i bieżąco kształtują w trybie administracyjnym zakres i warunki prowadzenia działalności bankowej przez banki spółdzielcze. Administracyjna forma odgórnego zarządzania spółdzielczą działalnością bankową charakteryzuje się przede wszystkim sztywnym ustalaniem jednakowych w skali całego kraju warunków i zasad wykorzystywania funduszy samopomocowych dla potrzeb kredytowania członków i nie członków, bez wyraźnego rozgraniczenia własnej samopomocowej działalności kredytowej dla członków od działalności kredytowej zleconej ze środków pomocy finansowej państwa. Bezpośrednie zarządzanie znacznie rozszerzoną podstawową działalnością banków spółdzielczych przez prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej i powołanego przez niego dyrektora spółdzielni uprościło wykonywanie centralnie ustalanych zadań polityki kredytowej państwa, przy współpracy z urzędem gminnym, lecz poważnie ograniczyło samo-

dzielność decyzyjną organów samorządowych w zakresie gospodarowania funduszami samopomocowymi.

Działalność kredytową banków spółdzielczych rozszerzono przede wszystkim w drodze przejęcia od Banku Rolnego⁴: kredytów na zakup od osób fizycznych nieruchomości rolnych, na zakładanie nowych i powiększanie istniejących gospodarstw rolnych oraz na zagospodarowanie nowo nabytych gospodarstw; kredytów inwestycyjnych dla ludności wiejskiej; kredytów obrotowych na produkcję jajczarsko-drobiarską; kredytów dla rybaków morskich i osadników rybackich; kredytów na zagospodarowanie dla absolwentów szkół zawodowych podejmujących pracę w zakładach pracy resortu rolnictwa; kredytów na indywidualne budownictwo mieszkaniowe. Banki spółdzielcze przejęły także finansowo-kredytową obsługę zespołów rolników indywidualnych i spółek dla zagospodarowania wspólnot gruntowych⁵. Spółdzielczą akcją kredytową rozszerzono również w drodze wprowadzania nowych rodzajów kredytów, w tym także dla podmiotów dotąd nie kredytowanych. Na przykład w 1975 r. wprowadzono kredyt dla młodych małżeństw na zakup artykułów przemysłowych do wyposażenia mieszkań⁶, w 1977 r. — kredyt dla wysokotowarowych gospodarstw indywidualnych⁷, w 1978 r. — kredyt dla osób fizycznych prowadzących punkty sprzedaży detalicznej⁸, kredyt dla osób uruchamiających po raz pierwszy zakłady rzemieślnicze⁹.

Banki spółdzielcze udzielają obecnie: kredytu obrotowego (ogólnoobrotowego oraz celowych) i inwestycyjnego na nakłady związane z produkcją rolniczą oraz na wniesienie udziałów członkowskich do spółdzielni zrzeszonych w Centralnym Związku Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych i na spłaty spadkowe¹⁰; kredytu na indywidualne budownictwo

⁴ Jednolity tekst przepisów dotyczących przejmowania przez banki spółdzielcze z Banku Rolnego zadań w zakresie udzielania kredytów ludności wiejskiej (uchwała zarządu Centralnego Związku SOP z 25 VI 1974 r.).

⁵ Instrukcja w sprawie zasad i trybu kredytowania zespołów rolników indywidualnych i spółek dla zagospodarowania wspólnot gruntowych przez banki spółdzielcze (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 22 IV 1976 r.).

⁶ Zarządzenie Ministra Finansów z 26 IV 1975 r. w sprawie zasad udzielania kredytów dla młodych małżeństw (M.P. 1975, nr U, poz. 63).

⁷ Instrukcja w sprawie zasad i trybu kredytowania wysokotowarowych gospodarstw indywidualnych przez banki spółdzielcze (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 6 VI 1977 r.).

⁸ Kredytowanie punktów sprzedaży detalicznej prowadzonych przez osoby fizyczne (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 10 II 1978 r.).

⁹ Preferencyjne zasady kredytowania osób uruchamiających po raz pierwszy zakłady rzemieślnicze (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 29 IX 1978 r.).

¹⁰ Uchwała Rady Ministrów z 5 III 1976 r. w sprawie ogólnych zasad udzielania kredytów przez banki (M. P. 1976, nr 15, poz. 68); Instrukcja w sprawie zasad i trybu udzielania oraz spłaty kredytów obrotowych związanych z produkcją rol-

mieszkaniowe dla rolników, osób zatrudnionych w zakładach pracy związanych z produkcją rolną i leśną oraz dla członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych¹¹; kredytu obrotowego i inwestycyjnego dla rzemiosła, prywatnego handlu i usług¹²; kredytu na ratalny zakup artykułów przemysłowych w jednostkach gospodarki uspołecznionej i na opłacenie należności za usługi świadczone przez te jednostki¹³; kredytu na różne potrzeby płatnicze dla członków banków spółdzielczych; kredytu gotówkowego dla ludności¹⁴. W przypadku niespłacenia w terminie każdy z wymienionych kredytów przyjmuje charakter kredytu przeterminowanego, w dochodzeniu i wątpliwego¹⁵.

Banki spółdzielcze pobudzały skłonność do oszczędności pieniężnych głównie za pomocą różnych form wkładów umiejscowionych, upoważniając wkładcę do dokonywania wpłat i podejmowania wypłat wyłącznie w banku spółdzielczym i jego placówkach, na których terenie działania zamieszkuje wkładca, rozwijanych obok najbardziej popularnej formy książeczek oszczędnościowych obiegowych¹⁶.

Na przykład w 1978 r. wprowadzono książeczki systematycznego oszczędzania dla uczniów zakładów rzemieślniczych¹⁷, w 1979 r. — książeczki oszczędnościowe premiovane premiami pieniężnymi¹⁸, książeczki

niczą (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 19 XI 1979 r.); Instrukcja w sprawie zasad i trybu udzielania oraz spłaty kredytów inwestycyjnych na rozwój produkcji rolniczej (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 21 XII 1970 r.); Uchwała Rady Ministrów z 10 VIII 1981 r. w sprawie zasad udzielania przez banki kredytów na rozwój produkcji rolniczej (M. P. 1981, nr 20, poz. 191); Uchwała Rady Ministrów z 20 I 1982 r. w sprawie ogólnych zasad udzielania kredytów przez banki (M. P. 1982, nr 3, poz. 12).

¹¹ Kredyty na indywidualne budownictwo mieszkaniowe (zarządzenia prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 20 I 1978 r. i 26 X 1981 r.).

¹² Instrukcja w sprawie kredytowania rzemiosła, prywatnego handlu i usług (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 30 XII 1977 r.).

¹³ Instrukcja w sprawie zasad i trybu udzielania, zabezpieczania oraz spłaty kredytu na zakup artykułów przemysłowych i opłacanie należności za usługi (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 6 VI 1978 r.).

¹⁴ Instrukcja w sprawie udzielania kredytów na cele płatnicze dla członków banku spółdzielczego oraz kredytów gotówkowych dla ludności (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 8 XII 1977 r.).

¹⁵ Instrukcja w sprawie windykacji kredytów przez banki spółdzielcze (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 12 I 1978 r.).

¹⁶ Instrukcja nr 8 wkłady oszczędnościowe (wprowadzona zarządzeniem prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 6/C/76 i zmieniona zarządzeniami nr 34/C/79 i nr 41/C/81).

¹⁷ Książeczki systematycznego oszczędzania dla uczniów zakładów rzemieślniczych (wprowadzone zarządzeniem prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 20/C/78).

¹⁸ Książeczki oszczędnościowe premiovane premiami pieniężnymi (wprowadzone zarządzeniem prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 16/C/79).

systematycznego oszczędzania na okresy 5-letnie¹⁹, w 1981 r. — przedpłaty na nabycie samochodów produkcji krajowej²⁰, przywrócono zaniechaną w 1979 r. formę książeczek oszczędnościowych premiovanych ciągnikami rolniczymi²¹, rachunki oszczędnościowe z wkładami specjalnymi nie przekraczającymi wartości dostaw (żywca) do uspołecznionych punktów skupu²². Zaniechanie w latach 1979 i 1980 oszczędności premiovanych ciągnikami rolniczymi i zmniejszenie atrakcyjności niektórych form celowego oszczędzania osłabiło znacznie tempo wzrostu wkładów w bankach spółdzielczych.

Banki spółdzielcze upowszechniły w środowisku wiejskim rozliczenia bezgotówkowe za pomocą rachunków oszczędnościowo-rozliczeniowych²³ i rachunków wkładów oszczędnościowych. Rozwój rozliczeń bezgotówkowych nastąpił także pod wpływem rozszerzenia w 1978 r. zakresu osób uprawnionych do posiadania rachunków oszczędnościowo-rozliczeniowych²⁴ i przejęcia obsługi kasowej budżetów terenowych²⁵. Jednak odgórny nacisk na bezgotówkową formę dysponowania wpływami na rachunek oszczędnościowo-rozliczeniowy i bezgotówkową formę wykorzystywania kredytów także w rozliczeniach z jednostkami gospodarki nie uspołecznionej wzbudził powszechną krytykę ze strony rolników. Ograniczyło to bowiem możliwość zaopatrywania się w dobra inwestycyjne na rynku nie uspołecznionym i korzystanie z usług prywatnych wykonawców. Mimo to wiązanie działalności wkładowej, rozliczeniowej i kredytowej za pośrednictwem prawidłowo prowadzonych rachunków oszczędnościowo-rozliczeniowych ułatwiło bankom spółdzielczym windykację zaległych spłat kredytów.

¹⁹ Książeczki systematycznego oszczędzania (wprowadzone zarządzeniem prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 29/C/79).

²⁰ Przedpłaty na nabycie samochodów osobowych produkcji krajowej w latach 1982-1985 (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 5/C/81); Rachunki przedpłat na nabycie samochodów w latach 1986 - 1989 (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 1/C/82).

²¹ Książeczki oszczędnościowe premiovane ciągnikami rolniczymi (wprowadzone zarządzeniem prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 4/C/81 i zmienione zarządzeniem nr 9/C/81).

²² Rachunki oszczędnościowe z wkładami specjalnymi w bankach spółdzielczych (wprowadzone zarządzeniami prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 42/C/81 i nr 7/W/81).

²³ Zarządzenie Ministra Finansów z 26 XI 1975 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania banków oraz rodzajów wkładów oszczędnościowych i wydawanych na nie dowodów (M.P. 1975, nr 37, poz. 219).

²⁴ Instrukcja nr 16 rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe w bankach spółdzielczych (wprowadzona zarządzeniem prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej z 23 II 1978 r.).

²⁵ Zarządzenie Ministra Finansów z 16 III 1978 r. w sprawie obsługi kasowej i rozliczeniowej budżetu państwa (Dz. Urz. Min. Fin. 1978, nr 2, poz. 5).

Działalność finansowo-kredytowa banków spółdzielczych regulowana jest w trybie administracyjnym przez Radę Ministrów, Ministerstwo Finansów i Bank Gospodarki Żywnościowej. Stopniowe nasilenie się procesu regulacji podstawowej działalności banków spółdzielczych, za pomocą zarządzeń i decyzji nadrzędnych władz administracyjnych, w konsekwencji ograniczyło racjonalność gospodarki środkami i zahamowało inicjatywę gospodarczą rolników i rzemiosła.

Administracja państwowa kształtuje za pomocą państwowego planu kredytowego, zatwierdzanego przez Radę Ministrów, ogólne granice akcji kredytowej i źródła pokrycia kredytu dla indywidualnego rolnictwa, rzemiosła, handlu i usług. Ministar Finansów w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa (obecnie Ministrem Gospodarki Żywnościowej) ustalają odgórnie kierunki i globalne rozmiary rocznej akcji kredytowej, w tym także dla indywidualnej drobnej wytwórczości, które Centrala Banku Gospodarki Żywnościowej dzieli w formie limitów i liczb kontrolnych między siebie i jej oddziały wojewódzkie oraz znajdujące się na ich terenie banki spółdzielcze. Te ostatnie opracowują szczegółowe plany wypłat i spłat kredytów, uwzględniając limity i liczby kontrolne poszczególnych celów gospodarczych oraz zadań gminnego planu społeczno-gospodarczego i planu obrotu towarowego. Od 1970 r. banki spółdzielcze mogą zmieniać plany kredytowe w toku ich wykonywania, co dodatkowo komplikuje ich koordynację z terenowymi planami społeczno-gospodarczymi.

Regulowanie jednakowe w skali kraju warunków kredytowania poszczególnych przedsięwzięć i związanych z nimi określonych składników majątkowych za pomocą wskaźników dyrektywnych, limitów wypłaty i górnej granicy kwoty poszczególnych kredytów dla jednego kredytobiorcy uniemożliwiło prowadzenie przez banki spółdzielcze elastycznej polityki kredytowej. W związku z tym od 26 VIII 1981 r. zrezygnowano z odgórnego limitowania kwoty zadłużenia poszczególnego kredytobiorcy i uprawniono banki spółdzielcze do ustalania zdolności kredytowej, stanowiącej górną granicę łącznego zadłużenia indywidualnego kredytobiorcy wobec banku, określoną głównie aktualnym stanem sytuacji ekonomiczno-finansowej indywidualnego przedsiębiorstwa. W procesie kredytowania banki spółdzielcze muszą także uwzględniać zadania państwowego planu kredytowego oraz administracyjnie ustalone zasady, tryb i szczegółowe warunki udzielania, wykorzystywania i spłaty kredytu.

CHARAKTERYSTYKA STOSOWANYCH PRZEZ BANKI SPÓŁDZIELCZE ZRÓŻNICOWANYCH WARUNKÓW KREDYTOWANIA

W latach 1975 - 1980 państwo znacznie różnicowało warunki kredytowania indywidualnych gospodarstw i zakładów rzemieślniczych, a w tych ramach poszczególnych rodzajów nakładów²⁶. Jednak w warunkach nie-

²⁶ Zarządzenie Ministra Finansów z 20 VI 1976 r. w sprawie odsetek banko-

dostatecznej podaży dóbr zaopatrzeniowych i także naruszania zasad spółdzielczych nie wzbudzało to materialnego zainteresowania rozwojem preferowanych kierunków produkcji i stosowaniem nowoczesnej techniki produkcji. Z tych i innych względów od 1981 r. stosuje się bardziej wyrównane warunki kredytowania indywidualnych rolników i rzemieślników²⁷.

Zróżnicowane warunki kredytowania znalazły wyraz przede wszystkim w dużej rozpiętości poziomu bankowej stopy procentowej, pobieranej od wielu rodzajów kredytów obrotowych i inwestycyjnych. Państwo ustalało na poziomie zaniżonym przede wszystkim oprocentowanie kredytu dla indywidualnego rolnictwa. Na przykład w latach 1976-1981 kredyt na zakup krów mlecznych, jałówek i macior oprocentowany był w wysokości 1,2% w stosunku rocznym. Poziom oprocentowania kredytów dla wysokotowarowych gospodarstw indywidualnych kształtował się w zasadzie następująco: w 1977 r. kredyt ogólnobrotowy — 3% i kredyt inwestycyjny — 2% oraz w 1980 r. odpowiednio 5% i 3%.

W 1981 r. zmniejszono liczbę stawek procentowych dla kredytów na rozwój produkcji rolnej i ustalono je na poziomie: na zakup nieruchomości rolnych — 2%, na pozostałe nakłady inwestycyjne — 3%, na cele obrotowe związane z produkcją bieżącą — 4% w stosunku rocznym, które mogą być powiększone o 4% z tytułu zwłoki spłaty. Natomiast oprocentowanie kredytu na nowe budownictwo wiejskie (gospodarcze i mieszkaniowe) zasadniczo w granicach do 325 tys. zł wynosi 4,5% i powyżej tej kwoty — 6,6% oraz może być obniżone w przypadku skrócenia okresu spłaty. Nowością jest również pobieranie odsetek także w okresie karencji, lecz podlegają one spłacie łącznie z odsetkami bieżącymi przy poszczególnych ratach kredytu. Wbrew założeniom administracji państwowej nowe jednolite stawki oprocentowania kredytów dla indywidualnego rolnictwa są nadal względnie zaniżone, co zniekształca poziom ich kosztów własnych i rachunek opłacalności produkcji rolnej oraz nie wzbudza materialnego zainteresowania zwiększeniem wydajności pracy i obniżką jednostkowych kosztów własnych.

Stawki oprocentowania kredytów dla rzemiosła wzrosły z 6% od kredytów obrotowych i 4% od kredytów inwestycyjnych w 1975 r. odpowiednio do 9% i 7% w 1980 r. Natomiast rzemieślnicy uruchamiający zakłady po raz pierwszy oraz produkujący na zaopatrzenie ludności i na eksport w 1980 r. płacili 6% od kredytu obrotowego i 5% od kredytu in-

wych od kredytów udzielanych jednostkom gospodarki uspołecznionej i nie uspołecznionej oraz osobom fizycznym (M. P. 1976, nr 18, poz. 80 i nr 37, poz. 168, 1977 nr 9, poz. 60 i 1980 nr 3, poz. 12).

²⁷ Zarządzenie Prezesa Narodowego Banku Polskiego z 17 VIII 1981 r. zmieniające zarządzenie Ministra Finansów w sprawie odsetek bankowych od kredytów udzielanych jednostkom gospodarki uspołecznionej i nie uspołecznionej oraz osobom fizycznym (M. P. 1981, nr 22, poz. 204).

westyjnego, a kooperujący z jednostkami gospodarki uspołecznionej płacili odpowiednio 11% i 9%, niezależnie od dodatkowych odsetek za zwłokę, przy czym łącznie nie mogły one przekraczać stawki 12% w stosunku rocznym.

Oprocentowanie niewielkiego kredytu płatniczego dla członków banków spółdzielczych wzrosło z 6% w 1975 r. do 9% w 1980 r., a w 1981 r. obniżono je ponownie do 6%, lecz ze względu na niekorzystne warunki i rozmiary tego kredytu nie sprzyjał on rekrutacji nowych członków i odpowiedniemu zasilaniu funduszu udziałowego spółdzielni.

Stopniowo wzrastało także oprocentowanie wkładów oszczędnościowych, zachowując zróżnicowany poziom stawek procentowych zależnie od okresu pozostawania oszczędności w dyspozycji banku. Banki spółdzielcze płaciły od natychmiast płatnych wkładów na książeczkach oszczędnościowych obiegowych w 1976 r. — 3%, w 1980 r. — 4% i w 1982 r. — 6% w stosunku rocznym, od wkładów terminowych na książeczkach oszczędnościowych umiejscowionych pozostających w dyspozycji banku przez okres 12 miesięcy płacono odpowiednio — 4%, 6,5% i 10% oraz przez okres 36 miesięcy płacono odpowiednio — 5%, 8% i 13%²⁸.

W latach 1975 - 1981 oprocentowanie kredytu refinansowego w Banku Gospodarki Żywnościowej wynosiło 5% w stosunku rocznym. Jednak w obowiązującym systemie wyliczania kwoty dopłat z budżetu do działalności kredytowej banków spółdzielczych kredyt refinansowy traktowano jako ostatnie w kolejności źródło pokrycia łącznego stanu udzielonego kredytu, a stosowana w 1981 r. dla wyliczenia kwoty dotacji budżetowej stawka oprocentowania kredytu refinansowego wynosiła 7,1%²⁹.

Wielkość i bardzo zróżnicowany poziom bankowych stawek procentowych od kredytu i wkładów bankowych w powiązaniu z saldowną metodą rozliczania dotacji budżetowych nie wzbudził materialnego zainteresowania rozwojem preferowanych kierunków produkcji rolniczej i rzemieślniczej, ani też dobrowolnym otwieraniem przez nich bankowych rachunków oszczędnościowo-rozliczeniowych dla gromadzenia na nich wkładów oraz wykorzystywania za ich pośrednictwem kredytu ogólnobrotowego i dokonywania rozliczeń bezgotówkowych. W związku z tym od połowy 1981 r. wprowadza się mniejszą liczbę bankowych stawek procentowych, ustalonych na poziomie wyższym i bardziej wyrównanym. Mimo to preferują one produkcję rolniczą i tylko wybrane rodzaje pro-

²⁸ Uchwały Rady Ministrów z 6 VIII 1976 r. i 7 XII 1981 r. w sprawie oprocentowania wkładów oszczędnościowych (M. P. 1976, nr 35, poz. 151 i 1981 nr 31, poz. 281); Zmiany oprocentowania wkładów oszczędnościowych (zarządzenia prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 31/C/76 i 26/C/80); Podwyższenie oprocentowania wkładów oszczędnościowych (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 5/C/82).

²⁹ Zasady finansowania działalności kredytowej banków spółdzielczych (zarządzenie prezesa Banku Gospodarki Żywnościowej nr 10/C/81).

dukcji rzemieślniczej, co jest jedną z przyczyn zbyt słabego rozwoju rzemiosła, szczególnie zlokalizowanego na wsi i zanikającego. Szybsze tempo wzrostu jednostkowych kosztów własnych od poziomu odgórnie ustalanych bankowych stawek procentowych jest przyczyną poważnych dopłat z budżetu do działalności kredytowej banków spółdzielczych.

W trybie administracyjnym ustalano także zróżnicowane podmiotowo i przedmiotowo uprawnienia banków spółdzielczych do podejmowania decyzji kredytowych, względny udział kredytu w ponoszonych nakładach, okresy spłaty kredytu i karencji w tym zakresie, częściowe umorzenie, sposób wykorzystania i formy zabezpieczenia zwrotu kredytu itd. Centrala Banku Gospodarki Żywnościowej regulowała wymienione i inne warunki kredytowania jednolicie dla wszystkich banków spółdzielczych, co uniemożliwiło im uwzględnienie specyficznych cech lokalnego środowiska w realizacji założeń polityki kredytowej państwa wobec gospodarki nie uspołecznionej.

Na przykład w 1980 r. bank spółdzielczy (powszechny) mógł udzielić rzemieślnikowi łącznie kredytu obrotowego i inwestycyjnego do 250 tys. zł, a specjalistyczny bank rzemiosła (miejski) do 350 tys. zł. Natomiast powyżej tej kwoty (podwyższonej w czasie) decyzje kredytowe podejmowały oddziały wojewódzkie i centrala Banku Gospodarki Żywnościowej, naruszając zasady samodzielności i spółdzielczej samopomocy finansowej. Od drugiej połowy 1981 r. banki spółdzielcze samodzielnie ustalają łączną zdolność kredytową kredytobiorców, lecz muszą także uwzględnić zadania państwowego planu kredytowego i rzeczywistą podaż dóbr zaopatrzeniowych i usług dla rolnictwa i rzemiosła.

Udział kredytu obrotowego w pokryciu kwoty nakładów w rolnictwie i rzemiośle w zasadzie nie był i nie jest ograniczony. Natomiast kredyt inwestycyjny dla pozarolniczej gospodarki indywidualnej nie powinien przekroczyć 50% kwoty nakładów, a wyjątkowo 90% (branża spożywcza i motoryzacyjna). Podobnie kredyt inwestycyjny nie mógł przekraczać 50% nakładów związanych z produkcją jajczarsko-drobiarską, zwierząt futerkowych, pieczarek, sadowniczą, warzywniczą oraz na zakładanie pasiek pszczelich, a 75 nakładów na kapitalne remonty, budownictwo produkcyjne oraz zakup maszyn i urządzeń produkcyjnych rolniczych. Od 1981 r. kredyt inwestycyjny z zasady stanowi uzupełnienie środków własnych kredytobiorcy i nie powinien przekraczać 80% kwoty nakładów na inwestycje rolnicze, a 95% tych nakładów, gdy kredytobiorcą jest młody rolnik (do 35 lat), przejmujący gospodarstwo po rodzicach lub zakładający nowe gospodarstwo. Jednoznacznie określona granica kredytowania nakładów inwestycyjnych powinna mobilizować rolników do angażowania w nie środków własnych (pieniężnych i rzeczowych).

Okres spłaty kredytu obrotowego rolniczego w zasadzie nie przekraczał 18 miesięcy, a od połowy 1981 r. nie może przekroczyć 5 lat,

z uwzględnieniem okresu karencji do 3 lat. Natomiast kredyt obrotowy dla pozarolniczej gospodarki indywidualnej nie mógł przekraczać 12 miesięcy.

Okres spłaty kredytu inwestycyjnego na kapitalne remonty, budownictwo produkcyjne oraz zakup maszyn i urządzeń produkcyjnych rolniczych nie mógł przekroczyć 30 lat, w tym 4 lata karencji, a udzielonego gospodarstwom zespołowym i specjalistycznym nie mógł przekroczyć 12 lat, w tym 2 lata karencji. Od połowy 1981 r. ujednolicono okres spłaty kredytu inwestycyjnego rolniczego i nie może on przekroczyć 30 lat, z uwzględnieniem karencji do 6 lat. Powinien on być dostosowany do charakteru nakładów i sytuacji ekonomiczno-finansowej kredytobiorcy. Kredyt na zakup nieruchomości rolnych, położonych na terenach podgórskich i górskich oraz w gminach charakteryzujących się małym popytem na grunty rolne, powinien być spłacony w okresie do 40 lat, uwzględniając okres karencji do 7 lat.

Banki spółdzielcze udzielały kredytu inwestycyjnego pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej na okres spłaty od 3 do 15 lat, przy czym zakłady piekarnicze korzystały z 3 lat karencji, a zakładom kooperującym z jednostkami uspołecznionymi udzielano kredytu na okres spłaty do 10 lat, w tym 18 miesięcy karencji.

Szeroko stosowano umorzenie części kredytu obrotowego i inwestycyjnego dla rolnictwa. Na przykład kredyt obrotowy celowy na zakup krów, jałówek i macior mógł być umorzony do 35% ceny zakupu, a na zakup rozplodników od 70% do 80% ceny zakupu. Umorzenie kredytu inwestycyjnego związanego z produkcją, przerobem i konserwacją pasz wynosiło dla zespołów rolników do 70%, gospodarstw specjalistycznych — 50%, innych gospodarstw indywidualnych — 30%, a na przechowanie produktów rolnych wynosiło odpowiednio do 45%, 20% i 0%. W granicach wyżej wymienionych stawek kształtowało się umorzenie kredytów inwestycyjnych na inne rodzaje nakładów rolniczych. Stawki umorzeń, podwyższano o 50% jeśli obszar gospodarstwa do 10 ha powiększono co najmniej o 40%, a powyżej 10 ha co najmniej o 4 ha.

W połowie 1981 r. odstąpiono od częściowego umarzania kredytów na produkcję rolniczą, z wyjątkiem dotacji przedmiotowych na produkcję nasienniczą, hodowlę zarodową i na zakup rozplodników. Rolnicy, którzy przedtem otrzymali kredyt umarzalny będą nadal korzystali z nabytych uprawnień do umorzeń. Mimo dokonanych zmian banki spółdzielcze będą nadal otrzymywały poważne dopłaty z budżetu do działalności kredytowej, co nie likwiduje wszystkich ujemnych następstw związanych z bezzwrotnym i pośrednim finansowaniem produkcji rolniczej.

Warunki udzielania kredytów przez banki spółdzielcze były bardziej korzystne dla zespołów rolników, gospodarstw specjalistycznych i wysokotowarowych gospodarstw indywidualnych, niż dla pozostałych prywatnych gospodarstw rolnych. Znajdowało to wyraz głównie w niższym opro-

centowaniu, wyższym względnym udziale kredytu w pokrywaniu nakładów inwestycyjnych i w większym stopniu umorzenia kredytu po uzyskaniu wymaganej skali produkcji. Zmiany dokonane w 1981 r. znacznie uprościły zespół warunków kredytowania indywidualnego rolnictwa i ograniczyły zakres preferencyjnych warunków kredytowania, wyrażających się obecnie w dłuższych terminach spłaty i karencji, obniżeniu bankowej stopy procentowej w przypadku skrócenia okresu spłaty oraz w większym udziale w finansowanych nakładach, lecz nie wyeliminowano dopłat z budżetu.

Jednostki pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej korzystają w bankach spółdzielczych na mniej korzystnych warunkach niż indywidualni rolnicy. Mimo to warunki udzielania, okresy spłaty, karencji i oprocentowania kredytu preferują uruchamianie nowych zakładów rzemieślniczych oraz modernizację i powiększanie zdolności produkcyjnej w istniejących zakładach, głównie związanych z przetwórstwem rolno-spożywczym, drobnym handlem, usługami motoryzacyjnymi i remontowo-budowlanymi.

Prawo bankowe z 1982 r. utrwaliło zarządzanie bankami spółdzielczymi przez administrację państwową, a szczególnie zwiększyło uprawnienia prezesa Narodowego Banku Polskiego w zakresie ustalania warunków działalności kredytowej, wkładowej i rozliczeniowej oraz bankowych stawek procentowych. Odgórne i szczegółowe regulowanie przez administrację państwową warunków wykorzystania funduszy samopomocowych na kredytowanie członków i nieczłonków podważa samodzielność samorządu w zakresie samopomocy finansowej i innych zasad spółdzielczości kredytowej, osłabiając ich rolę pobudzającą w lokalnym środowisku banku spółdzielczego.

BANK SPÓŁDZIELCZY TERENOWĄ PLACÓWKĄ
BANKU GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
I POŚREDNIKIEM W ROZDZIALE DOTACJI BUDŻETOWYCH³⁰

Bank spółdzielczy formalnie tylko oparty jest na podstawowej zasadzie spółdzielczości kredytowej. Źródłem czystej nadwyżki bilansowej wszystkich banków spółdzielczych są bowiem dotacje budżetowe, stanowiące dopłatę do deficytowej działalności kredytowej z powodu zaniżonego przez państwo oprocentowania kredytów rolniczych, a de obniżka jednostkowych kosztów własnych lub wzrost wydajności pracy bankowej. Dopłata z budżetu do spółdzielczej działalności kredytowej w 1975 r. wynosiła 1725,5 mln zł i wzrosła w 1979 r. do 2848,9 mln zł, a czysta nadwyżka do podziału przez walne zgromadzenie wynosiła odpowiednio 405 mln zł i 486,3 mln zł (po opłaceniu podatku dochodowego).

³⁰ Dane liczbowe wykorzystane w tym fragmencie opracowania pochodzą z nie opublikowanych zbiorczych bilansów i sprawozdań banków spółdzielczych za lata 1975 - 1980.

Czysta nadwyżka do podziału podlega uspołecznieniu przede wszystkim w funduszu inwestycji i kapitałnych remontów i w najmniejszej części w formie dywidendy od wpłaconych udziałów, z której w pierwszym rzędzie obowiązkowo uzupełnia się udziały do wysokości określonej w statucie. Banki spółdzielcze czystą nadwyżkę przeznaczyły w 1975 r. na fundusz inwestycji i kapitałnych remontów — 48,6%, na fundusz zasobowy — 27,4%, na cele socjalne i społeczno-kulturalne — 19,3% oraz na dywidendę udziałową — 4,7%), a w 1979 r. odpowiednio 49,2%, 23,6%, 19,2% i 8%.

Podział czystej nadwyżki bilansowej wprowadzie uchwała walne zgromadzenie, lecz zobowiązane jest ono przestrzegać kierunków jej przeznaczenia, określonych uchwałą Rady Ministrów z 1971 r., oraz wytycznych i norm podziału ustalanych centralnie przez radę Banku Gospodarki Żywnościowej w uzgodnieniu z Ministerstwem Finansów. Samorząd banków spółdzielczych nie decyduje samodzielnie o kierunkach i proporcjach podziału czystej nadwyżki, co nie pozwala na dostosowanie ich do lokalnych potrzeb rozwoju samopomocy finansowej i na uruchamianie bezpośrednich bodźców materialnego zainteresowania członków racjonalnym rozwojem spółdzielni i swoich indywidualnych przedsiębiorstw.

Kształtowanie przez państwo na zbyt niskim poziomie oprocentowania kredytów dla indywidualnego rolnictwa i norm odpisów od czystej nadwyżki bilansowej, głównie w części przeznaczonej na oprocentowanie wpłat udziałowych i na zaspokajanie potrzeb socjalno-kulturalnych, osłabia ich siłę pobudzającą. Czysta nadwyżka traci charakter samopomocowego źródła finansowania podniesienia poziomu gospodarczego i kultury zawodowej indywidualnie gospodarujących rolników i rzemieślników, a tym samym nie wzbudza materialnego zainteresowania członkostwem w banku spółdzielczym i jego racjonalną gospodarką.

Funkcjonującym aktualnie bankom spółdzielczym nie stworzono warunków do pełnego urzeczywistnienia w praktyce zasad uzupełniających. Zasada dobrowolnego zrzeszania jednostek względnie słabych gospodarczo, mogących wstępować i występować ze spółdzielni, jest warunkiem udostępnienia taniego kredytu bankowego szerokim warstwowo społecznym. Jednak kredytowanie przez spółdzielnie członków i nieczłonków, zwłaszcza faktyczne zrównanie warunków kredytowania obu grup kredytobiorców, osłabia zainteresowanie wstępowaniem w skład członków spółdzielni. Natomiast zasada nie zamkniętej liczby równouprawnionych członków i związana z nią zmiana wielkości funduszu udziałowego ograniczona jest przez statutowo określony zasięg terytorialny i skład zawodowy członków.

Ograniczone tylko zastosowanie powszechności członkostwa potwierdza przewaga ludności rolniczej wśród członków, stanowiąc o rolniczym charakterze niemal wszystkich banków spółdzielczych. Na koniec 1975 r. ist-

niało 1 664 banków spółdzielczych, które zrzeszały 3 462 600 członków, w tym rolnicy stanowili 75%, rzemieślnicy — 3%, inni — 18%, ta na koniec 1980 r. było 1577 banków spółdzielczych, które zrzeszały 2 537 181 członków, w tym odpowiednio 77,7%, 3,9% i 18,4%.

Niepełne stosowanie wymienionych zasad uzupełniających utrudnia upowszechnianie zasad spółdzielczości kredytowej wśród jednostek ekonomicznie słabych oraz udostępnianie im funduszków nabywczych. Nadaje to bankom spółdzielczym charakter spółdzielni niedoskonałych.

Zasada samopomocy, przejawiająca się w tworzeniu własnych podstaw funduszowych i samodzielności samorządu w przeznaczaniu ich na zaspokojenie potrzeb kredytowych i socjalno-kulturalnych członków, nie wyklucza przejściowego korzystania z kredytu refinansowego. W latach 1975 -1980 akcję kredytową pokrywano funduszami samopomocowymi, głównie wkładami oszczędnościowymi, zbyt niskimi funduszami własnymi i niewielkim kredytem refinansowym, nie przekraczającym stanu lokat banków spółdzielczych w Banku Gospodarki Żywnościowej. Stan udzielonego kredytu na koniec 1975 r. wynosił 65 027 ml zł i pokryty był funduszem własnym w obrocie 0%, wolnymi środkami finansowymi — 20,6%, wkładami oszczędnościowymi — 57,3%, kredytem refinansowym — 22,1%, a w 1980 r. wynosił 110 128,9 mln zł i pokryty był odpowiednio — 1,1%, 13,2%, 63,6% i 22,1%.

W bankach spółdzielczych występuje zjawisko zbyt słabego zasilania funduszków własnych, głównie funduszu udziałowego. Znalazło to wyraz we względnie niskim poziomie wpłaty udziałowej w przeliczeniu na jednego członka, która wzrosła z 266 zł w 1975 r. do 588 zł w 1980 r., oraz przeciętnego stanu funduszu zasobowego w przeliczeniu na jedną spółdzielnię, który w tych samych latach wzrósł z 1 250 240,86 zł do 2 080 976,54 zł. Względnie zaniżony poziom funduszków własnych częściowo wynika ze zbyt niskich wpłat udziałowych członków, niedostatecznie zainteresowanych materialnie samopomocą finansową, oraz z dopłat budżetowych do deficytu na odsetkach bankowych.

Racjonalna gospodarka funduszami samopomocowymi wymaga oparcia banków spółdzielczych na zasadzie rentowności, gdyż jej roli ekonomicznej nie może zastąpić saldowa metoda rozliczania dotacji budżetowych. Natomiast zastrzeżenia budzi wykorzystywanie całego stanu wkładów oszczędnościowych na pokrycie długoterminowego kredytu inwestycyjnego, głównie z powodu przewagi wkładów natychmiast płatnych, zmiennego składu członków i zbyt niskich funduszków własnych spółdzielni. Wreszcie pokrywanie około 80% stanu udzielonych kredytów funduszami samopomocowymi w pełni uzasadnia celowość przywrócenia samodzielności samorządu spółdzielczego w zakresie działalności kredytowej i jej pokrycia finansowego.

Zasada odpowiedzialności prywatnym majątkiem członków za zobowiązania banków spółdzielczych, ograniczona tylko do wysokości zadeklarowanych udziałów, nie wystarcza w związku z rozszerzeniem ich działalności i prawem udzielania także długoterminowego kredytu inwestycyjnego. Przywrócenie formy solidarnej nie ograniczonej odpowiedzialności członków stanowić może wystarczająco silną podstawę zaufania dla wkładców i banku refinansującego oraz do ostrożnego i racjonalnego podejmowania decyzji bankowych.

Zasada demokratycznego charakteru banku spółdzielczego, związana ze zbiorowym podmiotem gospodarującym o zmiennym składzie, osobistym udziałem członków w walnym zgromadzeniu i prawem jednego głosu, bez względu na liczbę posiadanych udziałów uległa dalszemu ograniczeniu. Prezes Banku Gospodarki Żywnościowej powołuje dyrektora banku spółdzielczego, także spoza członków, który jednoosobowo kieruje działalnością kredytową, oszczędnościową i rozliczeniową. Zarząd i rada spółdzielni prowadzą samodzielnie działalność społeczno-wychowawczą, lecz w zakresie działalności bankowej ograniczone zostały do roli kontrolnej i opiniodawczej. Statut przedłużył kadencję rady do czterech lat i komitetu członkowskiego do trzech lat, umożliwiając przez dłuższy czas pracę członkom wdrożonym do działalności samorządowej.

Dokonane zmiany organizacyjne uzasadnione są częściowo rozszerzeniem zakresu czynności banków spółdzielczych i zastosowaniem nowoczesnej techniki bankowej, lecz ograniczyły samodzielność decyzyjną samorządu w działalności bankowej i stosowanie w praktyce zasad spółdzielczych. Znajduje to potwierdzenie w wewnętrznym ich rozwoju, który w latach 1975-1980 wyraża się spadkiem liczby spółdzielni z 1664 do 1577 i liczby członków z 3 462 600 do 2 537 181 osób, wzrostem liczby spółdzielni wykazujących straty bilansowe mimo otrzymanych dotacji budżetowych z 16 do 79 oraz wzrostem stanu funduszy własnych z 3598 mln zł do 6776 mln zł, stanu wkładów oszczędnościowych z 51 646 mln zł do 92 841 mln zł i stanu udzielonych kredytów z 65 027 mln zł do 110 129 mln zł.

ZAGADNIENIE PEŁNIEJSZEGO STOSOWANIA ZASAD WIELKOPOLSKIEGO SYSTEMU SPÓŁDZIELCZOŚCI KREDYTOWEJ W WARUNKACH POLSKI LUDOWEJ

Wprowadzenie w życie proponowanych zmian struktury organizacyjno-gospodarczej wymaga również sformułowania wieloletniego programu, określającego wyraźnie miejsce i rolę indywidualnego rolnictwa i rzemiosła oraz różnych form ich zrzeszeń w naszej gospodarce narodowej w ogóle, a zwłaszcza w poszczególnych lokalnych środowiskach. Tą drogą można także upowszechnić przekonanie o względnej stabilizacji indywi-

dualnego rolnictwa i rzemiosła oraz ich zrzeczeń gospodarczych, rozbudując jednocześnie w społeczeństwie przedsiębiorczość oraz skłonność do oszczędności pieniężnych i racjonalnego gospodarowania.

Zadania związku rewizyjnego i centrali finansowej spełnia obecnie Bank Gospodarki Żywnościowej, co jest sprzeczne z zasadami prawidłowej kontroli i nadzoru. Związek rewizyjny spółdzielni kredytowych nie powinien podejmować żadnych decyzji pieniężno-kredytowych, aby mógł bezstronnie rozstrzygać ewentualne spory. Spółdzielcza centrala bankowa powinna pośredniczyć pomiędzy spółdzielniami a państwowym systemem bankowo-kredytowym. Koncepcja organizacyjna powinna zabezpieczać harmonijny wpływ ruchu spółdzielczego i państwa na działalność spółdzielczej centrali bankowej, wyłączając formę podporządkowania jej administracji państwowej, która w praktyce niweczy zasady spółdzielcze.

Konieczna jest także większa samodzielność gospodarza spółdzielni oraz oparcie ich działalności na konsekwentnym przestrzeganiu zasad spółdzielczych, które powinien uwzględniać również system finansowy spółdzielni. Istotną rolę pobudzającą wzrost produkcji może spełniać poprawa zaspokojenia potrzeb gospodarczych i socjalno-kulturalnych członków spółdzielni, oparta na konsekwentnym zastosowaniu w praktyce zasad uspołeczniania zysku, samopomocy finansowej, nie ograniczonej solidarnej odpowiedzialności, zmiennego składu członków i demokratycznego samorządu.

Istnieje także potrzeba wydatnego rozszerzania różnych form spółdzielczej samopomocy finansowej, opartej na uspołecznianiu nadwyżki w funduszach niepodzielnych i podzielnych, na udziałach członkowskich i oszczędnościach pieniężnych ludności. Zakres samopomocy spółdzielczej powinien być właściwie rozgraniczony od pomocy finansowej państwa dla indywidualnego rolnictwa i rzemiosła. Wskazany jest powrót do typu powszechnej spółdzielni kredytowej, zrzeszającej ludność miast i wsi, opartej na nie ograniczonej solidarnej odpowiedzialności oraz prowadzącej własną działalność kredytową dla członków, obok wyraźnie oddzielonej działalności kredytowej, zleconej przez państwo na zasadzie ekonomicznej opłacalności i obejmującej również nieczłonków.

W zakresie własnej działalności kredytowej banki spółdzielcze powinny posiadać swobodę wyboru form i zasad kredytowania. W każdym razie kredyt nie powinien antycypować dotacji budżetowych jako ostatecznego źródła jego spłaty wraz z odsetkami bankowymi, gdyż ta forma nie wzbudza u kredytobiorców materialnego zainteresowania racjonalną gospodarką. Wskazane jest także zastosowanie pośrednich form kredytu obrotowego i inwestycyjnego, powiązanych z konkretnymi transakcjami kupna i sprzedaży płodów rolnych, dóbr zaopatrzeniowych i ziemi. Wznowić można także formę wielkopolskich spółdzielni ziemskich, trudniących się kupnem i sprzedażą ziemi na własny i cudzy rachunek (co było ich pod-

stawowym przedmiotem statutowym), opracowywaniem kalkulacji w obrocie ziemią, załatwianiem związanych z tym czynności administracyjnych oraz pośrednictwem w uzyskiwaniu długoterminowego kredytu hipotecznego.

Wprowadzenie do praktyki wymienionych i innych postulatów programowych i organizacyjnych może przyczynić się do lepszego wykorzystania środków własnych ludności i spółdzielni, pobudzając tą drogą inicjatywę gospodarczą indywidualnych rolników i rzemieślników, lecz wymaga to istotnych zmian prawa spółdzielczego i prawa bankowego.

PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE COOPERATIVE BANKS AFTER THEIR REORGANIZATION IN 1975

Summary

The author makes an attempt at evaluating both the structural changes and the functioning of reorganized cooperative banks in the light of economic principles of the Wielkopolska's system of credit cooperatives i.e.: socializing of net balance, limiting credit actions only to the members and voluntary associations of relatively poor units creditwise, as well as mutual aid, solidarity and democratic self-administration.

Results of the study prove that the cooperative banks reveal their considerable achievements in the area of credit, social and cultural activities, although these are not fully grounded on the cooperative principles which were limited the provisions of bank law, cooperative law and statutes what have the negative effect *in* the banks development. This can also prove the weakening of cooperative principles stimuli in the development of individual farming and handicrafts.

The author also indicates at the necessity of fuller employment of mutual aid funds and the related organizational forms and principles of the Wielkopolska Credit Cooperatives releasing direct material interest stimuli in the development of goods and services matching the needs of local community and national economy.